

Research Article (Special Issue) | Araştırma Makalesi (Özel Sayı)

Çevresel performans endeksi kapsamında Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma: Çevresel ve kentsel göstergeler ışığında bir değerlendirme

Sadegül Durgun
Yeter Avşar

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, sadegulozcan@ksu.edu.tr, [0000-0003-4652-7804](https://orcid.org/0000-0003-4652-7804)

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, yetercicek@ksu.edu.tr, [0000-0001-7190-7150](https://orcid.org/0000-0001-7190-7150)

Corresponding author/Sorumlu yazar: Yeter Avşar

Öz

Bu çalışmanın amacı Yale Üniversitesi tarafından yayımlanan Çevresel Performans Endeksi (EPI) kapsamında Türkiye’nin çevresel ve kentsel göstergeler bağlamında sürdürülebilir kalkınma düzeyinin değerlendirilmesidir. Sürdürülebilir kalkınma, ülkelerin sosyal, ekonomik ve çevresel açılardan topyekün gelişme durumunu kısaca ifade etmektedir. EPI, sürdürülebilir kalkınmanın boyutlarından biri olan çevre üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte ilgili endeks alt boyutları bağlamında kentsel göstergeleri de ihtiva etmektedir. Bu bağlamda çalışmada, Çevresel Performans Endeksi (EPI)’nde bulunan ve Birleşmiş Milletler (BM) tarafından belirlenmiş olan sürdürülebilir kalkınma amaçları içerisinde yer alan çevresel ve kentsel boyutlar ve bunlara ilişkin alt boyutlar değerlendirilmektedir. Çalışma doküman analizi yöntemi şeklinde kurgulanmış olup, istatistiki verilerden faydalanılarak yıl bazlı bir karşılaştırma yapılmıştır. Bu bağlamda çalışma kapsamında Türkiye’nin EPI puanının ve dünya ülkeleri içerisindeki sıralamasının negatif yönde seyrettiği saptanmıştır. Bu husus EPI’nin alt boyutları düzeyinde de genel olarak aynı şekildedir. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutunda ve bu doğrultuda sürdürülebilir kalkınma amaçları içerisinde yer alan iklim eylemi, sudaki yaşam, karasal yaşam, temiz su ve sanitasyon, erişilebilir ve temiz enerji hususlarında sorunlar yaşandığı ifade edilebilecektir. Bu alanlardaki zafiyetin giderilmesi Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma noktasındaki düzeyini daha yukarıya taşıyabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, Çevresel Performans Endeksi, Kentleşme, Çevre, Türkiye **JEL Kodları:** Q01, F64, K32

Sustainable development in Türkiye under the environmental performance index: An assessment in the light of environmental and urban indicators

Abstract

The aim of this study is to evaluate Türkiye’s sustainable development level in the context of environmental and urban indicators within the scope of the Environmental Performance Index (EPI) published by Yale University. Sustainable development briefly refers to the total development of countries in terms of social, economic and environmental aspects. EPI emphasises the environment as one of the dimensions of sustainable development. However, the relevant index also includes urban indicators in the context of its sub-dimensions. In this context, the study evaluates the environmental and urban dimensions and their sub-dimensions in the Environmental Performance Index (EPI), which are included in the sustainable development goals determined by the UN. The study was designed as a document analysis method and a year-based comparison was made by making use of statistical data. Within the scope of this study, it has been determined that Türkiye’s EPI score and its ranking among the world countries are in the negative direction. This is generally the same at the level of the sub-dimensions of the EPI. In this context, it can be stated that there are problems in the environmental dimension of sustainable development and accordingly in the issues of climate action, aquatic life, terrestrial life, clean water and sanitation, accessible and clean energy, which are included in the sustainable development goals. Elimination of the weaknesses in these areas will be able to raise Türkiye’s level of sustainable development to a higher level.

Keywords: Sustainable Development, Environmental Performance Index, Urbanisation, Environment, Türkiye **JEL Codes:** Q01, F64, K32

Extended Summary

Development is a multifaceted concept. The essence of development is to anticipate change by taking action in order to reach a better situation or position than the current situation. In this context, development has a dynamic characteristic. Development refers to the increase in per capita income and production in societies and the change in economic and socio-cultural structure.

It is seen that the environment was initially neglected in the development process. By the 1960s, the consequences of the neglect of the environment began to be encountered. At this point, the damage to the environment began to be realised and the

How to cite this article / Bu makaleye atıf vermek için:

Durgun, S., & Avşar, Y. (2025). Çevresel performans endeksi kapsamında Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma: Çevresel ve kentsel göstergeler ışığında bir değerlendirme. *KOCATEPEİİBFD*, 27(Özel Sayı), 157-171. <https://doi.org/10.33707/akuuiibfd.1608499>

environment-ecology movement, which gained an international dimension in the 1970s, was formed. This led to the establishment of the World Commission on Environment and Development by the United Nations in 1983. After this point, the issue of sustainability in development has come to the agenda.

When we look at the concept of sustainability, it is possible to say that it is not a new concept, but it is innovative in terms of reinterpreting the relationship between the environment and human beings for future generations. Sustainability is a concept related to both today and tomorrow. It also means living today without hindering tomorrow. Sustainable development is a multidimensional and broad concept that includes many elements such as economic, social and environmental ones. Sustainable development is an understanding that aims to establish a balance between natural resources and development and thus aims to protect future generations. The issue of sustainability started to be discussed in the early 20th century. At this point, various steps have been taken at both international and national level since the 1970s. Türkiye has also experienced developments in parallel with this process. One of the most important international steps is the Environmental Performance Index (EPI), which has been published by Yale University in two-year periods since 2006.

In this study, which aims to reveal where Türkiye stands in terms of sustainable development, the index published by Yale University, which reveals various environmental and urban indicators of 180 countries, was utilised. Looking at Türkiye year-based environmental performance index scores, the negative course of Türkiye scores and ranking draws attention. In 2006, Türkiye world ranking was 49, while in 2024, this ranking was 143. The increase in the ranking reveals the negative course of the country's environmental performance. However, considering that we were almost at the bottom in 2022, it can be said that there has been a relative improvement in a two-year period. In 2006, Türkiye EPI score was 72.8 and in 2024, this score dropped to 37.2. Similar to the world ranking, it is understood from the table that the score will be much lower in 2022. Again, when the regional ranking of Türkiye is analysed, it can be seen that Türkiye occupies the last ranks. In general, it can be said that Türkiye scores and ranking among 180 countries within the scope of EPI are quite low.

At this point, it can be said that the first step to be taken is to transfer the issues existing in theory to practice. In addition, it should be ensured that the evaluation reports of national and international documents, plans, programmes and strategies related to sustainable development within the Presidency of Strategy and Budget remain up-to-date. Considering the importance of the environmental dimension in sustainable development and prioritising cooperation between actors in order to ensure effective struggle against environmental problems, it is recommended to include management approaches dominated by cooperation in the system and to strengthen the steps existing in theory. In this context, it is important to realise climate change governance. Because climate change governance refers to the way in which various actors (public sector, private sector and NGOs) express their climate-related goals, exercise authority at this point, and manage urban climate planning and implementation processes. In other words, climate change governance has an important position in effectively combating the problems caused by climate change. At this point, Türkiye developing and implementing effective strategies by bringing together cities and local governments, NGOs and scientists within the framework of climate change governance as well as the central government, may provide benefits in terms of sustainable development and may lead to an increase in its rankings in the indices expressed in this direction.

Giriş

Dünyada sanayileşme dönemiyle başlayan kalkınma çabaları küreselleşmeyle birlikte önemli bir ilerleme kat etmiştir. Dinamik bir süreç olan kalkınma her ülkede farklı düzeylerde seyretmiştir. Ancak kalkınma hususu, çevre tahribatı noktasında 20. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte ortak bir sorun alanı haline gelmiştir. Buna bir çözüm yolu olarak sürdürülebilirlik konusu dünya gündemini meşgul etmeye başlamıştır. Bu noktada ilk adımlar uluslararası düzeyde atılmıştır. Özellikle 1987 yılında BM öncülüğünde hazırlanan Brundtland Raporunda "Sürdürülebilir Kalkınma" ifadesi yer almaktadır. Sürdürülebilir kalkınma kavramı ilgili rapordan önce de kullanılmaktaydı ancak bu rapordan sonra küresel olarak üzerinde uzlaşmaya varılan bir hale dönüşmüştür. Bu rapor ile birlikte popülerleşen ve yaygınlaşan sürdürülebilir kalkınma anlayışı uluslararası düzey ile birlikte ulusal düzeyde de üzerinde yoğunlaşan temel konulardan biri olmuştur. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınma gelecek nesilleri dikkate alarak çevre ve ekonomi ilişkisinin kurulmasını ve sürdürülmesini ifade etmektedir. Bu açıdan bakıldığında sürdürülebilir kalkınma, yarını düşünerek bugünün yaşam kalitesini iyileştirmeyi hedeflemektedir.

Sürdürülebilir kalkınma noktasında uluslararası düzeyde çok çeşitli çalışmalar 1970'lerden itibaren yapılmıştır ve yapılmaya devam etmektedir (Yeni, 2014, s. 184). Bu noktada Yale Üniversitesinin 2006 yılından itibaren iki yıllık periyotlarla yayımladığı Çevresel Performans Endeksi (EPI) çevresel ve kentsel hususlar bağlamında önem arz etmektedir. Bu endeks çok boyutlu bir yapısı olan sürdürülebilir kalkınmanın çevre boyutuyla ilgilidir. Ancak bilinmektedir ki sürdürülebilirlik meselesinin ortaya çıkışında çevre sorunlarının küresel bir sorun olarak görülmesi önemlidir. Bu açıdan ifade edilen endeksin de sürdürülebilir kalkınma noktasındaki önemi ortadadır. Daha önce ifade edildiği gibi sürdürülebilir kalkınma noktasındaki ilk çalışmalar uluslararası düzeyde olsa da zaman içerisinde ulusal düzeyde de çeşitli çalışmalar yapılmıştır ve yapılmaya devam etmektedir. Nitekim Türkiye de sürdürülebilir

kalkınma noktasında çeşitli adımlar atan ve buna yönelik çeşitli politikalar geliştiren bir ülke konumundadır. Bu bağlamda Türkiye’de kurumsal yapılanmanın yanı sıra yasal düzenlemelerle sürdürülebilir kalkınma hususuna ilişkin çalışmalar gerçekleştirildiği gibi Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu gibi çeşitli raporlarla da durum değerlendirmeleri yapıldığı görülmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, Türkiye’nin çevresel ve kentsel göstergeler bağlamında sürdürülebilir kalkınma düzeyinin değerlendirilmesidir. Buradaki çevresel ve kentsel göstergeler Yale Üniversitesi tarafından iki yılda bir yayımlanan Çevresel Performans Endeksi (EPI) içerisinde yer almaktadır. Bilindiği üzere sürdürülebilir kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel olmak üzere üç boyutu bulunmaktadır. EPI, sürdürülebilir kalkınmanın boyutlarından biri olan çevre üzerinde durmaktadır. Bununla birlikte ilgili endeks alt boyutları bağlamında kentsel göstergeleri de ihtiva etmektedir. Bu boyutlar, çevresel sağlık, ekosistemin canlılığı, iklim değişikliği, hava kalitesi, sanitasyon ve içme suyu, ağır metaller, katı atık, su kaynakları, tarım, balıkçılık, hava kirliliği, ormanlar, biyoçeşitlilik ve habitattır. Bu boyutlar doğrudan çevreyle ilgili olduğu gibi özellikle katı atık, hava kirliliği, içme suyu-sanitasyon, çevresel sağlık gibi boyutların kentsel bağlamda değerlendirilmesi gerektiği açıktır. EPI’ da çevresel ve kentsel hususları ifade eden ilgili boyutlar ve alt boyutlar yer almakla birlikte, endeks dünya ölçeğinde ve bölgesel düzeyde karşılaştırmalar yapmayı sağlayacak veriler ihtiva etmektedir. Bu doğrultuda çalışmada doküman analizi yöntemi kullanılarak ilgili endeks yıl bazlı incelenmiş ve Türkiye, dünya ve bölge bazlı bir karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Bu kapsamda çalışmada öncelikle kavramsal çerçeve sunulmuştur. Ardından Türkiye’de kentsel ve çevresel gelişmeler verilmiştir. Son olarak ifade edilen endeks kapsamında çevresel ve kentsel değerlendirmeler ışığında Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma düzeyi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma düzeyini özellikle çevresel olarak, yıl bazlı ve dünya ve bölge karşılaştırmasına giderek vermesi hususunun alan yazına katkı sunacağı düşünülmektedir.

1. Kavramsal Açıklamalar

Kalkınma çok yönlü bir kavramdır. İçinde bulunulan durumdan daha iyi bir durum ya da konuma gelmek adına harekete geçerek değişmeyi öngörmek kalkınmanın özünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda kalkınma dinamik bir özellik teşkil etmektedir. Kalkınma toplumlarda kişi başına gelirin ve üretimin artmasını ve ekonomik ve sosyo-kültürel yapının değişmesini ifade etmektedir. Daha genel bir ifade ile kalkınma bir ülkenin yapısal özelliklerinde olumlu yönde gerçekleşen değişimler olarak değerlendirilmektedir (Sevinç, 2011, s. 40; Tolunay ve Akyol, 2006, s. 118). İfade edilen hususlar dikkate alındığında kalkınmanın sadece ekonomi ile ilgili bir husus olmadığı yani sadece ekonomik göstergelerdeki iyileşmenin kalkınma olarak nitelendirilemeyeceği anlaşılmaktadır. Bu noktada klasik anlayışın aksine kalkınma için sosyal, politik, çevresel gibi çok çeşitli boyutlarda da iyileşmelerin olması gerekmektedir (Yılmaz ve Yücel, 2022, s. 693).

Kalkınma sürecinin üç temel unsuru söz konusudur. Bunlar, ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma ve insan kalkınması (insani gelişme) dir. Ekonomik kalkınmaya bakıldığında gelişmiş bir ekonomik yapı içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin insanların refahlarını artıracak hususu görülmektedir. Sosyal kalkınma, eğitim, sağlık gibi konularda gerçekleştirilen iyileştirmeleri ifade etmektedir ve son olarak insan kalkınması ise “bireysel ve toplumsal olarak tüm insanların, sahip oldukları potansiyellerini kalkınma için kullanmaları ve ülkenin olumlu yönde gelişmesinde yapıcı rol oynamalarının sağlanmasıdır.” İfade edilen üç temel unsurun eşzamanlı bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir (Tolunay ve Akyol, 2006, s. 119).

Kalkınma sürecinde başlangıçta çevrenin ihmal edildiği görülmektedir. Burada temeldeki sorunun standart fayda-maliyet analizinin geleceği göz ardı etmesi olduğu söylenebilecektir. Bununla birlikte ekonomik büyüme gibi bir faktörün baskın bir özellik sergilediği de kabul edilmektedir. Bu noktada ekonomik büyümenin toplam tüketim ve çıktının artışı olarak ele alındığı bilinmektedir. Ortalama tüketim eğiliminin sabit kaldığı noktada tüketim ya da çıktı ayrımı önemini yitirmektedir. 1960’lı yıllara gelindiğinde ise çevrenin ihmal edilmesinin sonuçlarıyla karşılaşmaya başlanmıştır. Bu noktada çevreye verilen tahribatın farkına varılmaya başlanmış ve 1970’li yıllara gelindiğinde uluslararası bir boyut kazanan çevre-ekoloji hareketi oluşmuştur. Bu husus 1983 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun kurulmasına vesile olmuştur. Bu noktadan sonra kalkınma hususunda sürdürülebilirlik konusu gündeme gelmiştir (Pezzey, 1992, s. 10, Chichilnisky, 1997, s. 468; Özmehmet, 2008).

Sürdürülebilirlik kavramına bakıldığında yeni bir kavram olmadığını ancak çevre ve insan arasındaki ilişkinin gelecek kuşaklar için yeniden anlamlandırılması noktasında yenilik arz ettiğini söylemek mümkündür (Özmehmet, 2008, s. 1856). Sürdürülebilirlik hem bugün hem de yarınla ilgili bir kavramdır. Yarını engellemeden bugünü yaşamak anlamına da gelmektedir. Sürdürülebilirlik, Dünya Bankası tarımsal kalkınma projesinin başarı koşullarından, “daha ileri bir gelecekte” tüm insan ırkının durumunun iyileştirilmesi için koşulların yaratılması sorununa kadar çok çeşitli durumlara uygulanmıştır (Pezzey, 1992, s. 9). “Sürdürülebilirlik kavramı evrensel bir ilke olarak formüle edilse de bu kavramın tanımlanması, bağlama özel olmalı ve yerel, sosyal, kültürel, siyasi ve çevreyle ilgili konularda esneklik ve saygı çerçevesinde harekete geçmeyi vurgulamalıdır.” (Yılmaz ve Yücel, 2022, s. 693). Bu bağlamda sürdürülebilirlik; toplumların, ekosistemlerin ana kaynaklarını tüketmeden belirsiz bir geleceğe kadar sürdürülmesini ya da devam etmesini sağlaması olarak ifade edilebilir. Bununla birlikte sürdürülebilirlik “ekolojinin en geniş sınırları içinde ekonomik

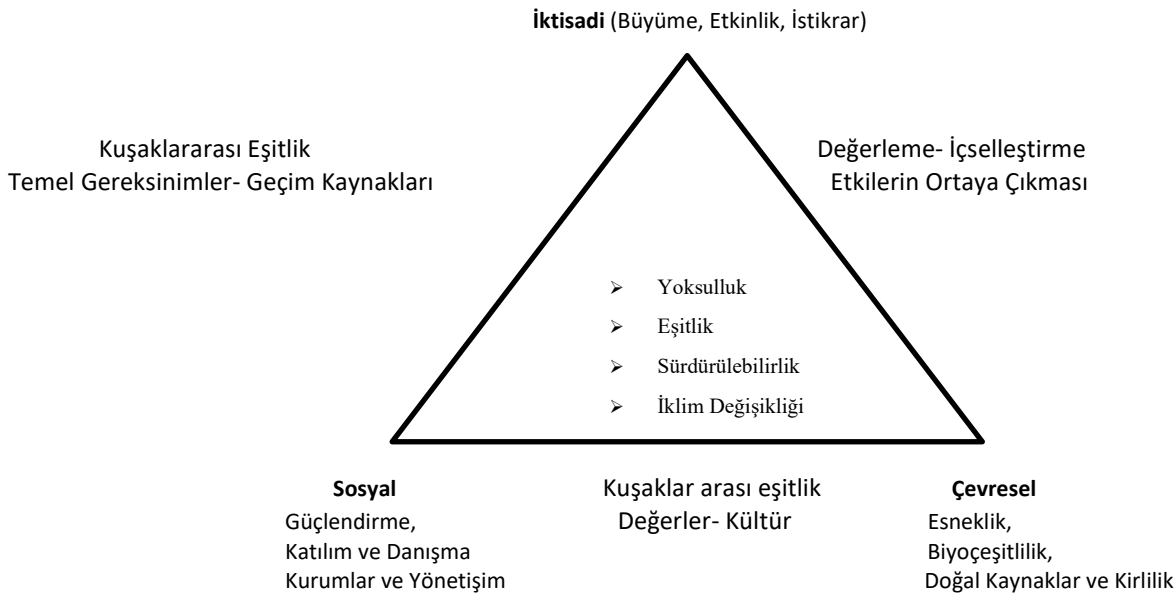
büyümenin ve kalkınmanın karşılıklı etkileşim ile sağlanacağı ve zaman içinde korunacağı doktrindir.” (Ruckelshaus, 1989’dan aktaran, Özmehtmet, 2008, s. 1856). Ayrıca sürdürülebilirlik ve bu yöndeki politikalar, ulusal sermaye varlık stokunu veya doğal çevre varlık stokunu tüketmeden kişi başına düşen reel gelirlerde “kabul edilebilir” bir büyüme oranının korunmaya çalışılması anlamına gelmektedir (Turner, 1988’den aktaran Elliott, 2012, s. 18). Ancak sürdürülebilirlik farklı disiplinlerde farklı şekillerde ifade edilmektedir. Örneğin, “sürdürülebilir bir toplum, insanların değer vermek için iyi bir nedene sahip oldukları şeyleri yapma becerilerinin sürekli olarak geliştirildiği bir toplumdur” (Sen, 1999’dan aktaran Elliott, 2012, s. 18). Sürdürülebilirlikte düşünce tarzında değişiklik yapmak ön plandadır. Ancak bu yapılırken yaşam kalitesinden de ödün verilmemesi önemsenmektedir. Bu bağlamda sürdürülebilirlikte toplum, ekonomi ve çevre üç temel bileşen olarak karşımıza çıkmaktadır. İfade edilen üç unsurun kesişim noktasında sürdürülebilirlik söz konusu olmaktadır. Bu kapsamda sürdürülebilirliğin söz konusu olabilmesi için üç unsurun birlikte ele alınması ve bütüncül bir yaklaşım sunulması gerekmektedir.

Sürdürülebilirliğin teorik dünyasını oluşturan yedi kavramın söz konusu olduğu belirtilmektedir. Bunlar; etik paradoks, doğal sermaye stoku, hakkaniyet (adalet), eko-form, bütünleştirici yönetim, ütopyacılık ve siyasi küresel gündem kavramlarıdır. Bu kavramlar arasında sadece sürdürülebilirlikle değil aşağıda anlatılan sürdürülebilir kalkınma ile de yakın ilişki içindedir. Etik paradoks kavramı arasında sürdürülebilir kalkınma içindeki etik paradoksu temsil etmektedir. Bir yandan, sürdürülebilirlik bir sürecin veya durumun sonsuza kadar sürdürülebilecek bir özelliği olarak görülmektedir. Ancak diğer yandan kalkınma, doğaya derinlemesine müdahale gerektiren ve doğal kaynakları tüketen çevresel bir değişikliktir. Sürdürülebilirlik terimi aslen ekoloji alanına aittir ve bir ekosistemin zaman içinde neredeyse hiç değişiklik olmadan varlığını sürdürme potansiyeline atıfta bulunur. Kalkınma fikri eklendiğinde, kavrama artık çevre açısından değil, toplum ve sermaye ekonomisi açısından bakılacaktır. Bu paradoks, sürdürülebilir kalkınmanın yer aldığı Brundtland Raporu'nda temsil edilmektedir: Brundtland Raporu, kalkınma yoluyla gerçekleştirilecek insan ihtiyaçlarının altını çizerken çevreye vurgu yapmaktadır. Buna göre, sürdürülebilirlik çevresel bir logo, kalkınma ise ekonomik bir logo olarak görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı, bu ikisi arasındaki paradoksu hafifletmeyi ve ılımlı hale getirmeyi amaçlamaktadır. Doğal sermaye stoku kavramı kalkınmanın doğal maddi varlıklarını temsil etmektedir. Doğal sermaye terimi Pearce ve Turner (1990) ve Pearce, Barbier ve Markandya (1990) tarafından popüler hale getirilmiş ve doğal sermaye stokunu “yeraltındaki petrolden toprak ve yeraltı sularının kalitesine, okyanustaki balık stokundan yerkürenin karbonu geri dönüştürme ve absorbe etme kapasitesine kadar tüm çevresel ve doğal kaynak varlıklarının stoku” olarak tanımlamışlardır. Doğal sermaye tüm doğal varlıkları kapsar: insanlar onu değiştirebilir ve yeniden üretimini artırabilir, ancak insanlar tarafından yaratılamaz. Sürdürülebilir kalkınma söylemi içerisinde, doğal sermaye sıklıkla sürdürülebilirlik için bir kriter olarak anılmaktadır. Pearce ve Turner (1990, s. 44) “kaynak stokunun zaman içinde sabit tutulması gerektiğine” işaret etmektedir. Bu anlamda sürdürülebilirlik, gelecek nesillerin zenginlik ve refah yaratma fırsatlarını tehlikeye atmamak için sermaye stokunun azalmaması gerektiği anlamına gelmektedir. Sabit doğal sermaye durumu normalde “güçlü sürdürülebilirlik” olarak adlandırılır. Hakkaniyet kavramı sürdürülebilir kalkınmanın sosyal yönlerini temsil etmektedir. Houghton (1999, s. 234), “adaletsiz bir toplumun uzun vadede çevresel veya ekonomik açıdan sürdürülebilir olması muhtemel olmadığından sosyal boyutun kritik öneme sahip olduğunu” savunmaktadır. Bu anlamda sürdürülebilir kalkınma, çevresel adalet için bir kriter olarak görülebilir. Hakkaniyet kavramının kendisi çevresel, sosyal ve ekonomik adalet, sosyal eşitlik, kalkınma için eşit haklar, yaşam kalitesi, eşit ekonomik dağılım, özgürlük, demokrasi, halkın katılımı ve güçlendirilmesi gibi çeşitli kavramları kapsamaktadır. Sürdürülebilirlik literatürüne göre iki tür hakkaniyet vardır: kuşaklar arası ve kuşak içi. Kuşaklar arası hakkaniyet, kaynakların mevcut ve gelecek nesiller arasında adil bir şekilde dağıtılmasını ifade eder. Sürdürülebilir kalkınmanın en sık kullanılan tanımı bu tür hakkaniyeti vurgulamaktadır. Bilindiği üzere bu tanım “gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden mevcut neslin ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma” şeklindedir. Kuşak içi hakkaniyet kavramı, sürdürülebilir kalkınma ve özellikle ekolojik ekonomi literatüründe daha az ilgi görmüştür. Eko-form kavramı, kentsel alanlar, binalar ve evler gibi insan habitatının ekolojik olarak arzu edilen biçimini ve tasarımını temsil eder. Sürdürülebilirlik stratejilerine yönelik araştırmaların önemli bir bölümü, ekolojik tasarıma ve yapı çevrelerin ve binaların şimdikinden daha sürdürülebilir şekillerde işlev görmesini sağlayan kentsel formların tanımlanmasına odaklanmıştır. Bütünleştirici yönetim sürdürülebilir kalkınmanın; sosyal kalkınma, ekonomik büyüme ve çevrenin korunmasına ilişkin bütünleştirici bakış açısını temsil etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma için planlama ve yönetimde sosyal, ekonomik ve çevresel kaygıların bütünleştirilmesi son yıllarda büyük ilgi görmektedir. Sürdürülebilirliği ve ekolojik bütünlüğü sağlamak, yani doğal sermaye stokunu korumak için bütünleştirici ve bütüncül yönetim yaklaşımlarına ihtiyaç olduğuna inanılmaktadır. Bu hususun Ortak Geleceğimiz Raporu, Rio Konferansı ve Gündem 21 gibi toplantı ve raporlarda da kendine yer bulduğu söylenebilecektir. Ütopyacılık ya da ütöpik kavramına bakıldığında ise genel olarak sürdürülebilir kalkınma kavramına dayalı insan yaşam alanlarını (topluluk, şehir, bölge ve dünya) öngördüğü görülmektedir. Genellikle sürdürülebilir kalkınma ile ilgili ütopyalar, adaletin hüküm sürdüğü, insanların mükemmel bir şekilde memnun olduğu, insanların doğayla uyum içinde yaşadığı ve geliştiği ve hayatın suistimal veya kıtlık olmadan sorunsuz bir şekilde ilerlediği mükemmel bir toplum hayal etmektedir. Günümüz toplumunun tüm ön kabullerini sorgulayan yeni bir toplum vizyonu olarak doğru bir şekilde tasarlanan ütöpik düşüncenin gücü, geleceği kökten yeni biçimler ve değerler açısından görme yeteneğidir. Siyasi küresel gündem kavramı ise sürdürülebilir kalkınma fikirlerinden esinlenerek yeniden inşa edilen yeni bir küresel söylemi temsil etmektedir. 1980'lere kadar batılı çevreciler genellikle yerel ve

ulusal alanla ilgileniyorlardı. Ancak 1990'ların başından bu yana sürdürülebilir kalkınma, dünya çapında çevre politikalarının temel atasözü haline gelmiş ve çevre söylemi küreselleşerek ulusal sınırları aşmıştır. Sürdürülebilir kalkınma, pratik ve teorik çıkarımları olan etik bir pozisyonun politik bir ifadesi olarak ortaya çıkmıştır (Jabareen, 2008, s. 181-188). Her bir kavram, sürdürülebilirliğin teorik temellerinin farklı anlamlarını ve yönlerini temsil etmektedir. Aynı zamanda bu yedi kavram sürdürülebilir kalkınmanın teorik çerçevesini sentezlemekte ve bir araya getirmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma ekonomik, sosyal, çevresel gibi birçok unsuru bünyesinde barındıran çok boyutlu ve geniş bir kavramdır. Sürdürülebilir kalkınma, doğal kaynaklar ile kalkınma hususu arasında denge kurmayı amaçlayan ve bu şekilde gelecek nesilleri de korumayı hedefleyen bir anlayıştır. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma, ekonomik büyüme ile ekolojik dengeyi bir arada ele alan, bununla birlikte doğal kaynakların etkin kullanımına ve çevresel kaliteye de önem veren bir kavramdır (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015, s. 308; Gürlük, 2001a). Sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik boyutunda ekonomik büyümenin devamlılığı ön plana çıkmaktadır. Ayrıca etkinlik ve istikrar önemlidir. Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutu ya da bu noktada sosyal kapsayıcılığı insan hakları, eşitsizlik, yeniden dağıtım, kırsal kalkınma, haklar ve yapabilirlikler kavramlarına dayanmaktadır. Sosyal kapsayıcılık çok düzeyli bir zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel düzeyde, en az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile çatışma sonrası toplumların da hesaba katılması anlamına gelmektedir. Bu durum, BM süreçlerine anlamlı katılımın teşvik edilmesi, eşitlik ilkelerinin benimsenmesi, kapasite geliştirme, teknoloji transferi ve mali destek yoluyla yapılabilir. Bölgesel düzeyde, daha savunmasız ülkelerin sorunlarının dikkate alınması ve sınır aşan kaynakların adil paylaşımı anlamına gelmektedir. Ulusal düzeyde, marjinalleştirilmiş sektörlerin, yerlerin ve toplulukların dikkate alınması anlamına gelir. Yerel düzeyde, belirli birey ve grupların hesaba katılması anlamına gelmektedir. Çevresel boyuta bakıldığında, tarihsel olarak, çevre sorunlarının nesli tükenmekte olan türlerin korunması gibi tekil konulara odaklandığı görülmektedir. Zamanla ekolojik meseleler tek seferlik olaylar olarak görülmekten çıkıp kalkınma meseleleriyle iç içe geçmiştir. Sosyal boyutta olduğu gibi çevresel boyutta da farklı skalalar söz konusu olmaktadır. Yerel düzeyde ekolojik kapsayıcılık, yerel ekosistemlerin korunmasının yanı sıra kaynaklara yerel erişimin ve kaynakların sahipliğinin korunmasına odaklanır. Ulusal düzeyde, kaynakların iyi yönetilmesini ve ekosistem hizmetlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasını gerektirir. Sınır ötesi ve küresel düzeyde ise diğer ülkelere zarar vermemek ve küresel sorunlarla başa çıkmak için ortak fakat farklılaştırılmış sorumlulukları kullanmak anlamına gelir (Gupta ve Vegelin, 2016, s. 436-438). İfade edilen üç temel unsur ya da boyut çeşitli alt boyutları da ihtiva etmektedir. Bu noktada alt boyutlar; gelir dağılımında eşitlik, yoksulluğun azaltılması, sosyal adalet, toplumsal katılım, eşit doğal kaynak dağılımı, çevresel değerlendirme ve negatif dışsallıkların içselleştirilmesidir (Gürlük, 2010b, s. 87). Belirtilen hususları da kapsayacak şekilde Munasinghe'nin (2009) sürdürülebilir kalkınma üçgeni söz konusudur. İfade edilen sürdürülebilir kalkınma üçgeni aşağıdaki şekildedir:

Şekil 1. Sürdürülebilir Kalkınma Üçgeni

Kaynak: Munasinghe'nin (2009)'dan Aktaran Yeni, 2014, s. 186.

İfade edilen hususlarla birlikte sürdürülebilir kalkınmanın dört anahtar kavramı olduğunun da belirtilmesinde fayda vardır. Bu kavramlar aşağıdaki gibidir (Gürlük, 2001a):

Çevre kalitesini artırıcı kalkınma,

İnsana önem veren kalkınma,

Yoksulluk ve mahrumiyetin giderilmesi,

Kurumsal değişim, yani her kademedeki kararlarda ekonomi ve ekolojiyi birleştirme.

Sürdürülebilir kalkınmanın üç önemli temel üzerinde inşa edildiği söylenebilir. Bunlar; ekonomik büyüme, çevresel kalkınma ve toplumsal gelişimdir. Ekonomik büyüme hususuna bakıldığında, üretilen mal ve hizmet miktarının artırılması ve toplumsal refahın yükseltilmesi karşımıza çıkmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma anlayışı ile birlikte ekonomik büyüme meselesi ele alındığında ise çevreyle uyum, geri dönüşüm ve sosyal sorumluluk anlayışları doğrultusunda oluşturulan ekonomi politikalarının varlığı ve uygulanması söz konusu olmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmayla bağlantılı şekilde ekonomik büyümeye paralel olarak çevresel kalitenin artırılması ikinci unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda ekosistemlerin değişen şartlara adapte olması önemlidir. Bu husus sürdürülebilirliğin çevre boyutunda temel amaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Sürdürülebilirlik açısından çevresel konular ele alındığında yenilebilir kaynaklara öncelik verilmesi, yenilemeyen kaynaklardan tafisi yapılmış olanların kullanılması, biyoçeşitliliğin korunması, atmosferin yapısının öncelenmesi gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. İfade edilen ekonomik büyüme, çevresel kalkınma ile birlikte sürdürülebilir kalkınmada sağlık, eğitim hususları, cinsiyet eşitliğinin sağlanması, gelir adaletinin öncelenmesi, hakların kullanımında eşitlik, katılım, kültürel farklılıkların önemsenmesi gibi toplumsal gelişimi sağlayan değerler de önemli ve gereklidir (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015, s. 309-310). Belirtilen hususlar da dikkate alındığında sürdürülebilir kalkınma, hem mevcut hem de gelecek nesillerin yaşam kalitesinin iyiliği ile ilgilidir. Bu kapsamda dört temel hedefle bu hususa erişilebilecektir. Bu hedeflerden ilki herkesin sosyal ihtiyaçlarının karşılandığı bir sosyal ilerleme sağlanması, ikincisi, çevrenin etkin korunması, üçüncüsü doğal kaynakların tedbirli ve dikkatli kullanılması ve sonuncusu ise yüksek ve istikrarlı ekonomik büyüme ve istihdam seviyelerinin sürdürülmesidir (Gedik, 2020, s. 203-204). Tabi ki ifade edilen hedeflere ulaşabilmek adına yapılması gereken birtakım hususlar vardır. Bunlar sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada temel ilkeler olarak da ifade edilmektedir ve aşağıdaki gibidir (Çelik, 2006, s. 23):

Küresel Sorumluluk

Ortak Bir Yaklaşım

Ortaklık

Katılımcı Yaklaşım

Yenilenen Yönlendirme

Sürdürülebilir Kentleşme Politikası

Sürdürülebilirlik meselesi 20. yüzyılın başlarında tartışılmaya başlanmıştır. Pigou'nun ekonomi üzerine yazdığı kitaplarda sürdürülebilirlik kavramı temellendirilmiştir. 1962 yılında Rachel Carson'un "Silent Spring" isimli kitabı ile çevre ve ekonomi ilişkisinde bir dönüm noktası yaşanmıştır. Bu noktada sürdürülebilir kalkınma ön plana çıkmaktadır. 1968 yılında Roma Kulübü tarafından bir araştırma yapılmış, araştırmanın sonucunda 1972 yılında Büyümenin Sınırları başlıklı bir kitap yayımlanmıştır. İlgili kitap sürdürülebilir kalkınma konusunun ilk adımı olarak değerlendirilmektedir. Kitapta nüfus, gıda, sanayi üretimi, çevre kirliliği ve yenilenemeyen kaynaklar arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Sonrasında sürdürülebilir kalkınma konusunda önemli bir yere sahip olan "Küçük Güzeldir" isimli kitap 1973 yılında F. Schumacher tarafından yayımlanmıştır. 1980 yılında Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği tarafından kullanılan sürdürülebilir kalkınma kavramı 1987 yılında yayımlanan Brundtland Raporu ile popülerlik ve yaygınlık kazanmıştır. İlgili Raporda sürdürülebilir kalkınma kavramı gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilme durumları riske atılmadan, tehlikeye sokulmadan günümüzdeki nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabildikleri kalkınma şekli olarak ifade edilmiştir. İfade edilen rapor ekonomik kalkınma merkezli anlayış ile çevre merkezli anlayışı birleştirmesi ve kalkınmayı sadece ekonomik temelli olmaktan çıkarıp çok boyutlu bir şekilde ele alması kapsamında önem arz etmektedir. 1992 yılında düzenlenen Rio Konferansı ile sürdürülebilir kalkınma konusu dünya genelinde kabul gören bir politika haline gelmeye başlamıştır. Bu konferansta sürdürülebilir kalkınma ulaşılabilir bir hedef olarak ifade edilmiştir. Konferansın bir çıktısı olarak ortaya konan Gündem 21 ise sürdürülebilir kalkınma noktasında yine önemli bir belge niteliğindedir (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015, s. 308, 310, 311; Yeni, 2013, s. 184; Çemrek ve Bayraç, 2013, s. 132; Akgül, 2010, s. 136). Uluslararası olarak ifade edilen bu çalışmalar dışında çevrenin sürdürülebilirliğini sağlamak ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek noktasında çevreci hareketler de bu süreçte bir toplumsal akım olarak ön plana çıkmaktadır. Çevreci hareketler, dengesiz nüfus artışı, hava ve su kirliliği, canlı türlerinin ortadan kalkması, ormanların ve toprağın bozulması, dünya kaynaklarının dengesiz dağılımı gibi hususların ortaya çıkmasıyla varlık bulmuşlardır. Özellikle de dünyada çevreci hareketler, çevrenin bir küresel sorun olarak algılanmaya başladığı süreçlerde bir tepki olarak doğmuşlardır. Ayrıca çevreci hareketlerin üzerinde durduğu konular sürdürülebilir kalkınmaya da önemli destek sağlamaktadır. Çevreci hareketlerin ortaya çıkış süreci üç aşamalı bir süreçten oluşmaktadır. Bunları aşağıdaki gibi belirtmek mümkündür (Ceritli, 1998, s. 256; Bozkır, 2018, s. 60; Bozkurt ve Bayansar, 2016, s. 285):

Birinci aşamayı bilimsel çevrecilik hareketi oluşturmaktadır. Bu dönemin en önemli ismi Ernst Heackle'dır. Biyolog olan Heackle

Durgun ve Avşar (2025).

1876 yılında Ekoloji bilimini ortaya koymuştur. Bu süreçte ekoloji bilimiyle birlikte doğal denge ve onun uzantısı olan doğal varlıkların korunması gereği de insanlığın gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamıştır.

İkinci aşamada çevreci hareketin 68 olaylarıyla birlikte toplumsal bir hareket olarak ortaya çıkışı yer almaktadır.

Son aşamada ise 1979'lerde başlayarak siyasal bir oluşuma dönüşen ve yeşiller hareketinin başı çektiği çevreci hareket bulunmaktadır.

İfade edilen hususlar da dikkate alındığında sürdürülebilir kalkınma noktasında uluslararası düzeyde atılan adımların ve yapılan faaliyetlerin önemli düzeylerde olduğu görülür. Ayrıca çevre ve sürdürülebilir kalkınma adına yapılan çalışmaları aşağıdaki gibi sıralamak da mümkündür (Yılmaz ve Yücel, 2022, s. 696; Seydioğulları, 2013, s. 21; Gedik, 2020):

1972 yılında düzenlenen Stockholm Konferansı

1987 yılında yayımlanan Brunthland Raporu (Ortak Geleceğimiz Raporu)

1992 yılında düzenlenen Rio Konferansı (Zirvesi) ve Gündem 21

1995 Taraflar Konferansı (COP) (Günümüzde de devam etmektedir. 2024 yılında 29. COP Bakü'de toplanmıştır.)

1996 yılında düzenlenen Habitat II Zirvesi

1997 yılında düzenlenen Rio+5 Zirvesi

1997 yılında imzalanan Kyoto Protokolü

2000 yılında düzenlenen BM Bin Yıl Zirvesi ve Binyıl Bildirisi

2002 yılında düzenlenen Johannesburg Zirvesi

2006 yılında oluşturulan AB 6. Çerçeve Programı

2010 yılında düzenlenen 5. Dünya Kentsel Forumu

2012 yılında düzenlenen Rio+20 Konferansları

2015 yılında New York'ta düzenlenen Zirve ve Gündem 2030: BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA)

Sonraki yıllarda sürdürülebilir kalkınma ile ilgili çalışmalar yapılmaya ve yayınlar çıkarılmaya devam etmiştir. 1996 yılında Moffat, 2000 yılında Furtado, Belt ve Jammi, 2005'te Hopwood ve arkadaşları, 2006'da Sneddon ve arkadaşları sürdürülebilirlik konusunda çalışmalar yapmış önemli isimler olarak sayılabilecektir. Günümüzde de bu noktada önemli çalışmalar yapılmaya devam etmektedir. 2006 yılında Yale Üniversitesi tarafından yayımlanmaya başlanan "Çevresel Performans Endeksi" sürdürülebilir kalkınma konusunda yapılan çalışmalar arasında önemli bir yere sahiptir. Endeks iki yılda bir yayımlanmakta ve sürdürülebilir kalkınma noktasında özellikle kentsel ve çevresel konular da önemli hususlar ihtiva etmektedir (Özçağ ve Hotunluoğlu, 2015, s. 308- 312).

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de çevre konusundaki çalışmaların 1970'lere dayandığı görülmektedir (Özmehmet, 2008). Aşağıdaki başlıkta Türkiye özelinde sürdürülebilir kalkınma hususu ve bu noktada yapılan faaliyetler ele alındığı için tekrara düşmemek adına burada detaya gidilmemiştir.

2. Türkiye'de Çevresel ve Kentsel Göstergeler Işığında Sürdürülebilir Kalkınma

Günümüzde çevre ve kentleşme üzerine ciddi çalışmaların yapılması ve bu hususların ulusların gündemini belirlemede rol oynamalarının tarihi çok eskilere dayanmamaktadır. Dünya nüfusunun son yıllarda hızla artması ve akabinde gerçekleşen nüfusun taleplerinin hep aynı şekilde kalmayarak her geçen gün artması çeşitli sorunları beraberinde getirdiği gibi çevre sorunlarının yaşanmasına da sebebiyet vermiştir (Baykal ve Baykal, 2008, s. 3; Alagöz, 2007, s. 44). Özellikle de çevre sorunlarının temel nedenleri kapsamında sayılan kentleşme ile birlikte çevre, bir devleti ilgilendirmekten ziyade uluslararası alanda önemli bir sorun olarak algılanmakta ve ciddi çalışmalara konu olmaktadır (Kaypak, 2013, s. 18). Çevre sorunlarının gelecekte daha büyük sorunlara sebep olabileceği endişesi dünya ülkeleri tarafından sürekli dile getirilmektedir. Ulusal ve uluslararası alanda ilgili otoriteler çevre sorunlarına yönelik yaklaşımları tarihsel süreçte artmış, bu noktada sürecin dünya ülkelerinde benzer ilerlediği görülmüştür (Alım, 2006, s. 600).

Dünyada, çevre ve kentleşme noktasında yaşanan gelişmeler Türkiye'de de benzer şekilde seyretmiştir. Dünya 1970'li yıllarla birlikte ciddi çevre sorunlarıyla yüzleşmeye başlamış ve bunun temel nedenleri arasında kentleşmenin de yer aldığı görülmüştür. Benzer şekilde Türkiye'de çevre sorunlarını ortaya çıkaran ana etkenin, nüfus artışı ve bu nüfus artışının gereksinimlerini karşılamak amacıyla artan üretim ve tüketim olduğu savunulmaktadır (Karabıçak ve Armağan, 2004, s, 205). Başka bir ifadeyle, Türkiye'de

çevre sorunlarını doğuran iki temel etkenden söz edilebilmektedir. Bunlar; kentleşme ve ekonomik gelişme yani sanayileşme olmaktadır. Kentleşme kısaca kent sayılarının ve kentte yaşayan insan sayısının artması olarak ifade edilebilmektedir. Ayrıca kentleşme; sanayileşme, teknolojik gelişmeler ve ekonomik politikalar sonucu ortaya çıkarken çevre sorunlarının da kaynağını oluşturmaktadır. Özellikle de az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kırdan kentte yoğun bir şekilde göçen nüfusun kentsel hizmetlerinin yerine getirilememesi, tarım alanlarının etkin olmayan bir şekilde kullanılması ve yapılaşmaya açılması yine kentsel alanlarda yaşanan altyapı yetersizliği, kanalizasyon sorunları, konut yetersizliği, sağlıksız, çarpık ve dengesiz bir kentleşmeyi meydana getirmektedir. 21. yy ile birlikte kentlerde yaşayan insan sayısının ciddi oranlarda olması da çevre noktasında önemli sorunların yaşandığına işaret etmektedir (Türküm, 1998, s. 171).

Türkiye de hızlı bir kentleşme süreci yaşamıştır. Türkiye’de kentleşme sürecinin gelişimine bakıldığında, 1950 öncesi ve sonrası olmak üzere bir değerlendirme yapmak mümkündür. Çünkü 1950’li yıllar Türkiye’de kentleşme noktasında bir dönüm noktası olmaktadır. Nitekim 1950’ye kadar çok yavaş artışla ilerleyen ülke kent nüfusu, bu tarihten sonra özellikle kırsal alanlarda yaşanan gelişmelerden dolayı çok hızlı bir artış sürecine girmiştir (Işık, 2005, s. 58). 1950’li yıllarla birlikte Türkiye’de tarımda modern araçların kullanılmaya başlanması kentleşme sürecini doğrudan etkileyen olay olmuştur. Tarıma traktörün girmesi sonucunda tarımda ciddi sayılarda işgücü işsiz kalmış ve akabinde kentlerin gelişmişlik seviyeleri kırdan kentlere yoğun bir iç göçün yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Özellikle de 1950 yılından itibaren Türkiye’de ortaya çıkan hızlı kentleşme günümüzde de önemini kaybetmeden devam etmiştir. Türkiye’deki hızlı kentleşmenin nedeni kırsal alanın sunduğu imkânların yetersiz hale gelmesinden kaynaklanmaktadır. Akabinde kentlerin de bu süreçte cazibe merkezleri haline dönüşmesi kentleşme hızını daha da tetiklemiştir. Bu durum ile birlikte kentsel nüfus da büyük bir artış göstermiştir (Yılmaz ve Çitçi, 2011, s. 253). Sonuç olarak ise kentlerdeki nüfus artışı normal artışın çok üzerine çıkmıştır. Hatta pek çok büyük kentte yaşanan hızlı kentleşme neticesinde yığılmalar gerçekleşmiştir. Ayrıca yaşanan bu iç göç ile kentlerde nüfusun beklenenden çok daha fazla artması, planlı ve sağlıklı bir kent gelişimini ve yönetimini imkânsız hale de getirmiştir. Özellikle de aşırı kentleşme sonucu yaşanan altyapı yetersizlikleri kentsel çevrelerin hızla bozulmasına ve hatta çökmesine sebebiyet vermiştir. Dünyada olduğu gibi benzer şekilde Türkiye’de de 1950’li yıllarla başlayan sanayileşme, tarıma modern araçların girmesi ve bunun sonucunda gerçekleşen hızlı, düzensiz ve çarpık kentleşme beraberinde ciddi çevresel felaketleri de artırarak getirmektedir. Özellikle de sanayileşmenin ve kentleşmenin yoğun olarak yaşandığı bölgelerde hem çevresel sorunlar yüksek düzeylerde yaşanmakta hem de insan sağlığı ciddi düzeylerde etkilenmektedir (İnançlı, 2020, s. 169). Günümüz şartlarında Türkiye özelinde de insanlar, kentleşmenin ve sanayileşmenin bir sonucu olarak, refah seviyesini yükseltmek için günün teknolojisini de kullanarak yaşadığı çevre ile sürekli bir ilişki halinde olmaktadır. Bu durumun sonucu olarak insanlar çevreyi zamanla değiştirmektedir. İnsanlığın geleceğini her geçen saniye daha güçlü tehdit eden çevre sorunları da, bu ilişkinin ve değişikliklerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Çevrede meydana gelen değişiklikler insan kaynaklı ve özellikle olumsuz ve bozucu nitelikte ise, bunlar çevre sorunları olarak günümüzde değerlendirilmektedir (Alım, 2006, s. 600).

Kentleşmenin ve sanayileşmenin neden olduğu çevre sorunlarına dikkati çekmek amaçlı dünya ölçeğinde girişimlere yukarıda da bahsedildiği üzere 1970’li yıllar ile başlanmıştır. Hâlihazırda da bu çalışmalara devam edildiği görülmektedir. Türkiye de ifade edilen tüm faaliyetleri yakından takip etmiş, bazılarında katılım sağlamış ve faaliyetler sonrasında ortaya koyulan belgelere uyumlu hareket edeceğinin taahhüdünü vermiştir. Yani Türkiye bu tavrı ile ulusal olduğu gibi uluslararası alanda yaşanan çevre sorunlarına karşı kayıtsız kalmadığını ortaya koymaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmada önemli bir yere sahip olan çevre sorunlarının Türkiye’de, ülkenin konumu, gelişmişlik ve kalkınma durumları gibi nedenlerden dolayı farklı düzeylerde gerçekleştiği görülmektedir. Türkiye 1970’li yıllarla başlayan pek çok uluslararası çalışmaya taraf olmuştur. Bunlara ek olarak Türk kamu yönetimi sisteminde ise çevre hususunda görev, yetki ve sorumlulukların büyük çoğunluğu merkezi hükümet organlarına ve merkezi hükümetin yereldeki temsilcilerine verilmektedir. İlk olarak 1960’lı yıllarda merkezi düzeyde örgütlenme başladığı görülmektedir (Kızılböğe ve Batal, 2012, s. 199). Türkiye’de çevre ve çevre politikasına yönelik olarak 1960 yılında kurulan ve merkezi düzeyde bir örgütlenme olan Devlet Planlama Teşkilatının sürdürülebilir kalkınma ve bu noktada önem arz eden çevre sorunlarına ilişkin uzun ve kısa vadeli planlar hazırladığı belirtilebilir. Bu noktada 1973 yılına tekabül eden 3. Beş Yıllık Kalkınma Planıyla çevreye yönelik doğrudan politikaların üretilmeye başlandığı görülmüştür. Tabi ki bunda dünyada gerçekleşen çalışmaların etkisi de büyüktür. Ayrıca Türkiye’de çevre konusuna ilişkin kurumsal yapılanmalar noktasında önemli adımlar atıldığı da aşikârdır. Çevrenin korunmasına ilişkin çeşitli kanunlarda yer alan hükümler, 1970’li yıllara kadar farklı bakanlık ve kuruluşlar tarafından kendi ilgi alanları ile alakalı olarak uygulanmıştır. Çevre alanında ilk bağımsız yapılanma; 1973 yılında Bakanlar Kurulu Kararı ile “Çevre Sorunları Koordinasyon Kurulu” nun oluşturulmasıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kurul daha sonra 1974 yılında “Çevre Koordinasyon Kurulu” na dönüştürülmüştür (19.01.2025, csb.gov.tr). Akabinde 1978 yılında Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur. Bu birim 2000’lere kadar çeşitli kurumlara bağlanarak varlığını sürdürmüştür. 2003 yılına gelindiğinde, Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma çalışmaları kapsamında Çevre ve Orman Bakanlığı kurulmuştur. Ayrıca 2011 yılında ifade edilen bakanlık Çevre ve Şehircilik Bakanlığı adını almış, İmar ve İskân Bakanlığı, Bayındırlık Bakanlığı gibi birçok kurum bu bakanlığın çatısında birleştirilmiştir (Gürkan, 2024, s. 529). Son olarak 2021 yılında bakanlığın ismi, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değiştirilmiştir. Yine 1982 Anayasanın 56. maddesinde “Çevre Hakkı” yer

almakta olup herkesin kaliteli ve temiz bir çevrede yaşama hakkı olduğu vurgulanmış ve bunun devlet kadar vatandaşların da sorumluluğunda olduğu belirtilmiştir. Akabinde 1983 yılında Çevre Kanunu oluşturulmuştur. Bu tarihten sonra çevreye yönelik çok çeşitli kanunların, yönetmeliklerin çıkarıldığı görülmektedir (Kırımhan, 2005, s. 145). Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye’de de sürdürülebilir kalkınma hususu çevre sorunlarıyla bağlantılı şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda sürdürülebilir kalkınmaya yönelik politikalar da bu belirtilen ulusal metinlerde yerini almıştır.

Türkiye’de sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutuyla uygulanması noktasında aşağıda belirtilen tespitler ortaya koyulmaktadır (İnançlı, 2020, s. 238):

Sürdürülebilir kalkınmanın uygulanmasını sağlayacak pek çok unsur; mevzuat, plan ve program gibi metinler yukarıda da ifade edildiği gibi kabul edilmiştir.

Entegrasyon, katılım ve kirleten öder gibi ilkeler ile sürdürülebilir kalkınmayı hayata geçirecek olan ÇED ve planlama gibi araçlar da mevcuttur.

Planlama açısından, çevre düzeni planları dâhil genel düzeydekiler dışında, sulak alanlar, çölleşme, atıklar gibi somut sorunlara ilişkin somut yönetim planları da yapılmaktadır.

Yukarıda belirtilen bu tespitlerin ne ölçüde yeterli oldukları bir yana mevcut şekilleriyle bile uygulanmalarında sorunlar olduğu gözlemlenmiştir. Çünkü sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutuyla uygulanması için çok önemli olan ÇED’lerin pratikteki, neredeyse bütün başvurularının kabul edilmesi şeklindeki uygulaması, dahası buna ilişkin yönetmelikte geri adım sayılacak değişikliklerin yapılması, hatta bunların bir kısmının Çevre Kanununa aktararak kalıcı hale getirilmesi bu bağlamdaki tipik örnektir. Bu nedenle de hem çevre düzeni planları hem de ÇED düzeyindeki birtakım idari karar ve işlemler, çevre koruma amacına ters olduğu gerekçesiyle, çevreciler tarafından da yargıya taşınmıştır (İnançlı, 2020, s. 240; Özek, 2016, s. 150). Yine Türkiye’de sürdürülebilir kalkınmanın uygulanmasından sorumlu olmak üzere bazı ülkelerde görülen sürdürülebilir kalkınma komisyonu gibi genel bir birim kurulmamıştır. Ancak sürdürülebilir kalkınmaya ait raporun hazırlanması için oluşturulan geçici nitelikli ulusal koordinasyon birimi bulunmaktadır. Ayrıca sulak alan komisyonu ya da iklim değişikliği koordinasyon kurulu gibi somut alanlara özgü olarak Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından oluşturulan birimlerin ilgili konunun sürdürülebilir kalkınma çerçevesindeki durumunu değerlendirme görevleri bulunmaktadır (İnançlı, 2020, s. 240).

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de BM tarafından 2015 yılında hükümetlerarası görüşmeler yapılarak kabul edilmiş olan sürdürülebilir kalkınma amaçları benimsenmiştir. BM tarafından ortaya koyulan bu amaçların tarihsel süreci biraz daha eskilere dayanmaktadır. BM tarafından düzenlenen ve 2000 yılında New York’ta dünya liderlerini bir araya getiren Binyıl Zirvesi (Liderler Zirvesi) 2015 yılına kadar tüm dünya ülkelerince ulaşılması gereken sekiz adet Binyıl Kalkınma Hedefini (BKH) ilan etmiş ve zirve sona ermiştir. Bu bildirge ile zirveye katılan tüm ülkeler küresel düzeyde insan onuru, eşitlik, hakkaniyet ve esenlik ilkelerinin güçlendirilmesinin devletlerin ortak sorumluluğunda olduğunu fakat bu sorumlulukların farklı olabileceğini kabul etmiştir. Bunun sonucunda sekiz temel amaç belirlenmiştir. Bu amaçlarda öncelikli alan sağlık olmak üzere eğitim, cinsiyetler arası eşitlik, yoksulluğun bertaraf edilmesi ve çevresel sürdürülebilirlik ön plana çıkarılmıştır. BKH’lerinin temellerine bakıldığında 1992 yılında gerçekleştirilen Rio Çevre ve Kalkınma Konferansına dayandığı görülür. Bu konferans ile sürdürülebilir kalkınma tüm insanlığın ortak hedefi olarak belirlenmiştir. Bu tarihten itibaren ülkeler, kentler kendilerine ait Yerel Gündem-21 hedeflerini belirleyerek eylem planlarını hazırlamışlardır. 2015 yılına gelindiğinde ise değişen dünya şartlarıyla birlikte insanlığın sonsuz istek ve ihtiyaçlarını karşılama noktasında ciddi hasarlar alan çevre sorunlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan iklim değişikliği ile mücadele de önemli bir adım atılarak Paris Anlaşması yürürlüğe girmiştir. 2015 yılında Dünya Liderleri, BM temsilcileri ve STK temsilcileri bir araya gelmiş ve ikinci 15 yıllık SKA’yı kabul etmişlerdir (Aydın Özgür, 2022, s. 129- 130; Edinsel, 2023, s. 194). Bu amaçlar 2030 yılına kadar sürdürülebilir kalkınmayı sağlama noktasında bir yol gösterici olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda belirtilen 17 amaç aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Sürdürülebilir Kalkınma İçin Küresel Amaçlar

1	Yoksulluğa Son
2	Açlığa Son
3	Sağlıklı ve Kaliteli Yaşam
4	Nitelikli Eğitim
5	Cinsiyet Eşitliği
6	Temiz Su ve Sanitasyon
7	Erişilebilir ve Temiz Enerji
8	İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme
9	Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
10	Eşitsizliklerin Azaltılması
11	Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar
12	Sorumlu Üretim ve Tüketim

Tablo 1. Devam.

13	İklim Eylemi
14	Sudaki Yaşam
15	Karasal Yaşam
16	Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar
17	Amaçlar İçin Ortaklıklar

Kaynak: BM-Türkiye, 2024.

Yukarıda ifade edilen amaçlar Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı bünyesinde sürdürülebilir kalkinma.gov.tr adresinde de belirtilmektedir. Ayrıca bu sayfada Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınmasına ilişkin rapor ve dokümanlar bulunmakta ve bu noktada yapılan faaliyetler yer almaktadır. Bu raporlardan bazıları, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Türkiye 2. Ulusal Gözden Geçirme Raporu Ortak Hedefler için Sağlam Temeller (interaktif), Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Türkiye 2. Ulusal Gözden Geçirme Raporu Ortak Hedefler için Sağlam Temeller (web), Report on Turkey's Initial Steps Towards the Implementation of The 2030 Agenda for Sustainable Development, Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Raporu: Geleceği Sahiplenmek Sürdürülebilir Kalkınma En İyi Uygulamaları 2012 şeklindedir. Ayrıca değerlendirme raporlarının da bu kapsamda önemli olduğu söylenebilecektir. Bu değerlendirmelerden bazıları ise, 2020 BM Yüksek Düzeyli Sıyası Forum Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2018-2020 Türkiye Gelişmeleri, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu, Sürdürülebilir Yerel Kalkınma Hedefleri Esenler Yerel Uygulamaları şeklindedir. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Göstergeleri, Synthesis Report of the Secretary-General On the Post-2015 Agenda, The Report of the High-Level Panel of Eminent Persons on the Post-2015 Development Agenda gibi uluslararası belgelere de Türkiye taraf olmuştur. Ayrıca plan, program, araştırma raporları ve tezler ile konuya ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır (20.01.2025, www.surdurulebilirlikalkinma.gov.tr).

Sürdürülebilir kalkınma noktasında Türkiye'nin hangi noktada olduğunu ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada Yale Üniversitesinin yayımladığı 180 ülkeye ait çeşitli çevresel ve kentsel göstergeleri ortaya koyan endeksten faydalanılmıştır. Sürdürülebilir kalkınma noktasında farklı uluslararası örgütlerin (BM, OECD, Dünya Bankası gibi) yayımlamış olduğu endeksler de söz konusu olmakla birlikte bu çalışma kapsamında Yale Üniversitesinin yayımlamış olduğu endekslerden faydalanılmıştır. Çalışmada sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutu ve bu boyutlar içerisinde yer alan kentsel boyutlar üzerinde özellikle durulduğu için ilgili endeksin amaca hizmet edeceği düşünülmüştür. Bu endeks doküman analizi yöntemi ile incelenmiştir. Elde edilen veriler ışığında Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma noktasındaki durumu dünya ve bölge ölçeğinde ortaya konulmuştur.

3. Türkiye'nin Çevresel Performans Endeksindeki Yeri

Giderek artan kanıtlar, insanlığın bağlı olduğu gezegenin yaşamı destekleyen sistemlerinin bozulduğunu ortaya koymaktadır. Büyük ölçüde fosil yakıtlara dayanmaya devam eden bir dünya ekonomisi, devam eden hava ve su kirliliğine, okyanusların asitlenmesine ve atmosferdeki sera gazı konsantrasyonlarının artmasına neden olmaktadır. Bu değişiklikler, hâlihazırda yaygın habitat kaybindan mustarip olan türlerin hayatta kalmasını tehdit ederek onları yok olmaya daha da yaklaştırmaktadır. Son analizler, insanlığın Dünya'nın güvenli çalışma alanını tanımlayan dokuz kritik gezegen sınırından altısını çoktan aştığını ve yedincisini de aşmaya yakın olduğunu göstermektedir. Birbirine eklenen bu krizler karşısında, çevre politikalarının oluşturulmasında ampirik ve veriye dayalı bir yaklaşım her zamankinden daha önemlidir. Dikkatle oluşturulmuş ölçütler, politika yapımcıların ve diğer paydaşların eğilimleri izlemelerine, başarılı politika müdahalelerini belirlemelerine, en iyi uygulamaları paylaşmalarına ve çevresel yatırımların getirisini en üst düzeye çıkarmalarına olanak tanır. (Environmental Performance Index, 2024a). Bu noktada Yale Üniversitesi tarafından iki yıllık periyotlarla 2006 yılından beri yayımlanan Çevresel Performans Endeksi (Environmental Performance Index- EPI) önemlidir. Genel EPI puanları, hangi ülkelerin çok çeşitli küresel çevre sorunlarını ele almada en başarılı olduğunu belirlemeye yardımcı olmaktadır. Bu gösterge aynı zamanda sürdürülebilirlik liderlerini öne çıkarmakta ve geride kalanlara dikkat çekmektedir. Genel puanların ötesinde ayrıntılara inmek - bireysel sorun kategorilerini, göstergeleri ve emsal karşılaştırmaları incelemek - çevresel performansın eğilimleri ve itici güçleri hakkında daha incelikli bir anlayış sağlamaktadır (Environmental Performance Index, 2024a).

EPI için veriler uluslararası kuruluşlardan, araştırma kurumlarından, akademiden ve devlet kurumlarından elde edilmektedir. Elde edilen verilerin çoğu üçüncü bir tarafça doğrulanmakta veya sonuçları teyit etmek için üçüncü bir tarafça erişilebilen ve denetlenebilen bir veri toplama sürecinden üretilmektedir. Bu noktada önem arz eden bir husus EPI oluşturulurken genel olarak, doğrudan hükümetlerden gelen veriler kabul edilmemektedir (Environmental Performance Index, 2024b). Bu bağlamda elde edilen EPI verilerinin objektif olduğu noktasında bir çıkarım yapmak mümkündür.

İlk olarak 2006 yılında yayımlanmaya başlayan EPI'nin bu yılki çalışması pilot çalışma niteliğinde olmaktadır. 2006 yılındaki Çevresel Performans Endeksi (EPI) iki geniş çevre koruma hedefine odaklanmaktadır. Bunlardan ilki, insan sağlığı üzerindeki çevresel baskıları azaltmak ve ikincisi ise, ekosistem canlılığını ve sağlam doğal kaynak yönetimini teşvik etmektir. Çevre literatürünün dikkatli bir incelemesinden elde edilen bu ikiz hedefler, politika yapımcıların tarafından ifade edilen öncelikleri yansıtmaktadır. Çevre sağlığı ve ekosistem canlılığı, altı köklü politika kategorisinde takip edilen on altı gösterge kullanılarak ölçülmektedir. Bunlar, çevre sağlığı, hava kalitesi, su kaynakları, üretken doğal kaynaklar, biyoçeşitlilik ve habitat ve sürdürülebilir enerjidir. Bu göstergelerden

Durgun ve Avşar (2025).

anlaşılacağı üzere EPI çevresel veriler sunmanın yanında kentsel veriler de içermektedir. Pilot 2006 EPI’da, her hükümetin sorumlu tutulması gereken politika hedefleriyle bağlantılı bir dizi temel çevresel sonuca odaklanan bir hedefe yakınlık metodolojisi kullanılmaktadır. Belirli hedefler belirleyerek ve her ülkenin bunlara ne kadar yaklaştığını ölçerek EPI, politika analizi için gerçeklere dayalı bir temel ve performansı değerlendirmek için bir bağlam sağlamaktadır. Konu bazında ve toplu sıralamalar hem küresel olarak hem de ilgili akran grupları içinde ülkeler arası karşılaştırmaları kolaylaştırmaktadır. Pilot 2006 EPI, Yale Çevre Hukuku ve Politikası Merkezi (YCELP), Columbia Üniversitesi Uluslararası Yer Bilimleri Bilgi Ağı Merkezi (CIESIN), Dünya Ekonomik Forumu (WEF) ve Avrupa Komisyonu Ortak Araştırma Merkezi (JRC) arasındaki işbirliğinin bir sonucudur (EarthData, 2024).

2006 yılındaki pilot EPI’nın ardından iki yıllık periyotlarla endeks yayımlanmaya devam etmiştir. 2024 EPI, dünya çapında sürdürülebilirlik durumunun en kapsamlı değerlendirmesini sağlamak için en son veri setleri ile bilim ve teknolojiyen yararlanmaktadır. EPI, 180 ülkeyi; iklim değişikliğini azaltım, ekosistem canlılığını koruma (biyoçeşitlilik ve habitat, ormanlar, balıkçılık, hava kirliliği, tarım ve su kaynakları) ve çevre sağlığını (hava kalitesi, sanitasyon ve içme suyu, ağır metaller ve atık yönetimi) teşvik etme konusundaki ilerlemelerine göre sıralamak için toplam 58 gösterge içermektedir. Bu geniş ölçüm seti, BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 2015 Paris İklim Değişikliği Anlaşması’ndaki iklim azaltma hedefleri ve Kunming-Montreal Küresel Biyoçeşitlilik Çerçevesi’ndeki biyoçeşitlilik koruma hedeflerine yönelik ilerlemeyi izlemek için güçlü bir araç olarak değerlendirilmektedir (Environmental Performance Index, 2024a).

EPI kapsamında yer alan Türkiye’nin yıl bazlı puanları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Sıralamada 180 ülke baz alınmıştır. Puan sıralaması da 0 (en düşük) ile 100 (en yüksek) arasında değişmektedir. Bununla birlikte bölge sıralamasında Türkiye, Doğu Avrupa bölgesi içerisinde değerlendirilmektedir. Bu bölge içerisinde 19 ülke yer almaktadır. 2018 yılında Türkiye, Doğu Avrupa ve Avrasya şeklinde kategorize edilen 29 ülke içerisinde yer almıştır.

Tablo 2. Türkiye’nin Yıl Bazlı Çevresel Performans Endeksi Puanları

		2024	2022	2020	2018	2016	2014	2012	2010	2008	2006
EPI	Dünya Sıralaması	143	172	99	108	99	66	109	77	72	49
	Puan	37.2	26.30	42.6	52.96	67.68	42.66	-	60.4	75.9	72.8
	Bölgesel Sıralama	19	-	19	24	15	-	-	8	-	-

Kaynak: EPI Dikkate Alınarak Yazarlar Tarafından Oluşturulmuştur.

Tablo 2’de yer alan puanlar dikkate alındığında Türkiye’nin puanlarının ve sıralamasının negatif seyri dikkatleri çekmektedir. 2006 yılında Türkiye’nin dünya sıralaması 49 iken 2024 yılına gelindiğinde bu sıralamanın 143 olduğu görülmektedir. Sıralamanın yükselmesi ülkenin çevresel ve kentsel performansının olumsuz seyrini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte 2022 yılında neredeyse son sıralarda bulunduğumuz göz önüne alındığında iki yıllık bir süreçte nispi bir iyileşmenin olduğu söylenebilecektir. 2006 yılında Türkiye’nin EPI puanına bakıldığında 72.8 olduğu, 2024 yılında ise bu puanın 37.2’ye düştüğü görülmektedir. Dünya sıralamasına benzer şekilde puanın da 2022 yılında çok daha düşük olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Yine Türkiye’nin bölgesel bazdaki sıralamasına bakıldığında son sıraları işgal ettiği görülecektir. Genel olarak bakıldığında EPI kapsamında Türkiye’nin 180 ülke içerisinde puanlarının ve sıralamasının bir hayli düşük olduğu söylenebilecektir.

Yukarıda genel olarak ifade edilen EPI puanları ile birlikte son üç döneme ait alt boyutların puanları da endekslerde yer almaktadır. Tablo 3’te yer alan üç dönem dışındaki dönemlerde alt boyutların pek çoğunun puanları yer almadığı için bir karşılaştırma olanağı sunmamaktadır. Bundan dolayı son üç dönem ele alınmıştır. Bu doğrultuda alt boyutlar çevresel sağlık, ekosistemin canlılığı, iklim değişikliği ve iklim değişikliğinin azaltılması, hava kalitesi, katı atık, su kaynakları, tarım, balıkçılık, hava kirliliği, ormanlar ve biyoçeşitlilik ve habitat şeklindedir. İfade edilen boyutların hem çevresel hem de kentsel göstergeler olduğu görülmektedir. Özellikle katı atık, su kaynakları, içme suyu ve sanitasyon gibi temelde çevresel olan göstergelerin kentten ve kent yaşamından ayrı düşünülmemeyeceği aşıkardır. Türkiye’nin bu alt boyutlara ilişkin son üç döneme ait puanları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3. Türkiye’nin Yıl Bazlı Çevresel Performans Endeksi Alt Boyutları Puanı

		2024	2022	2020
Çevresel Sağlık	Dünya Sıralaması	97	60	140
	Puan	41.9	47.80	36.9
	Bölgesel Sıralama	17	-	19
Ekosistemin Canlılığı	Dünya Sıralaması	159	176	58
	Puan	34.7	20.30	51.3
	Bölgesel Sıralama	19	-	12
İklim Değişikliği (İklim Değişikliğinin Azaltılması)	Dünya Sıralaması	119	166	96
	Puan	37.0	21.50	49.3
	Bölgesel Sıralama	19	-	19
Hava Kalitesi	Dünya Sıralaması	111	58	58
	Puan	34.8	44.60	49.5
	Bölgesel Sıralama	15	-	10

Tablo 3. Devam.

Sanitasyon ve İçme Suyu	Dünya Sıralaması	72	75	76
	Puan	63.0	52.70	52.6
Ağır Metaller	Bölgesel Sıralama	19	-	19
	Dünya Sıralaması	73	59	76
Katı Atık	Puan	55.8	60.80	52.6
	Bölgesel Sıralama	15	-	19
Su Kaynakları	Dünya Sıralaması	105	64	70
	Puan	29.7	56.0	48.5
Tarım	Bölgesel Sıralama	15	-	15
	Dünya Sıralaması	44	52	50
Balıkçılık	Puan	67.9	30.50	30.4
	Bölgesel Sıralama	11	-	12
Hava Kirliliği	Dünya Sıralaması	70	75	33
	Puan	59.2	39.10	57.4
Ormanlar	Bölgesel Sıralama	13	-	10
	Dünya Sıralaması	82	125	92
Biyçeşitlilik ve Habitat	Puan	49.6	9.50	10.8
	Bölgesel Sıralama	7	-	15
Biyçeşitlilik ve Habitat	Dünya Sıralaması	141	117	45
	Puan	50.0	23.60	84
Biyçeşitlilik ve Habitat	Bölgesel Sıralama	19	-	17
	Dünya Sıralaması	68	76	-
Biyçeşitlilik ve Habitat	Puan	54.7	17.10	-
	Bölgesel Sıralama	12	-	-
Biyçeşitlilik ve Habitat	Dünya Sıralaması	164	132	175
	Puan	20.0	37.30	15.1
Biyçeşitlilik ve Habitat	Bölgesel Sıralama	19	-	19

Kaynak: EPI Dikkate Alınarak Yazarlar Tarafından Oluşturulmuştur.

Tablo 3'te yer alan puanlar dikkate alındığında Türkiye'nin puanlarının ve dünya sıralamasının alt boyut bazlı farklılık arz ettiği görülmektedir. Bazı boyutlarda pozitif yönlü bir gidişat söz konusu iken bazı boyutlar da ise negatif yönlü bir gidişat söz konusu olmaktadır. Örneğin endekse göre Türkiye'nin çevresel sağlık noktasındaki dünya sıralamasına bakıldığında 2020 yılından 2024 yılına kadar olumlu bir gidişat seyrettiği görülmektedir. Ancak bu boyutun puan ve sıralamasının ülke sayısı ve toplam puan göz önüne alındığında düşük olduğu aşikârdır. Bununla birlikte ekosistemin canlılığı, iklim değişikliği, hava kalitesi, katı atık, hava kirliliği, biyoçeşitliliği ve habitat alt boyutlarında ülkenin dünya sıralamasının 100'ün üzerinde olduğu, puanlarının ise 50 ve altında olduğu görülmektedir. Yine çevresel sağlık, sanitasyon ve içme suyu, ağır metaller, su kaynakları, balıkçılık ve ormanlar alt boyutlarında dünya sıralamasının 100'ün altında olduğu tablodan anlaşılmaktadır. Bununla birlikte su kaynakları alt boyutu dışında hiçbir alt boyutta ilk 50'ye Türkiye girememiştir. Su kaynaklarında ülkenin sıralamasının 44 olduğu görülmektedir. Ayrıca özellikle bölgesel sıralama noktasında dikkati çeken alt boyutun balıkçılık olduğu saptanmıştır. Diğer tüm boyutlarda 19 ülke içerisinde ilk 10' a girdiğimiz başka bir boyut yoktur. Hatta ekosistemin canlılığı, iklim değişikliği, sanitasyon ve içme suyu, biyoçeşitlilik ve habitat ve hava kirliliği gibi alt boyutlarda Türkiye sonuncu ülke konumundadır. Puan bazlı genel bir değerlendirme yapıldığında en yüksek puanlı alt boyutun su kaynakları olduğu görülmektedir. Daha öncede ifade edildiği üzere bu alt boyut dünya sıralamasında da ülkenin en iyi olduğu boyuttur. En düşük alt boyut puanına bakıldığında ise, biyoçeşitlilik ve habitat boyutu göze çarpmaktadır. Puana paralel olarak ülkenin dünya sıralamasındaki en kötü derecesi de 164. sıralama ile bu boyut olmaktadır. Ayrıca tabloda dikkatleri çeken bir diğer husus ise ekosistemin canlılığı, hava kalitesi ve hava kirliliği alt boyutlarında çok ciddi bir olumsuz seyrin yaşanmasıdır. Ekosistemin canlılığında 2020 yılında 58. sırada olan ülke, 2024 yılında 159. sıraya gerilemiştir. Benzer şekilde hava kalitesinde 2020 yılında 58. sırada olan ülke, 111. sıraya ve hava kirliliğinde 2020 yılında 45. sırada olan ülke, 2024 yılında 141. sıraya gerilemiştir.

Bir bütün olarak EPI endeksi puanları ve alt boyut puanları ile ülke ve bölge sıralaması dikkate alındığında Türkiye'nin çevresel ve kentsel göstergeler ışığında sürdürülebilir kalkınma düzeyinin yıllar itibariyle olumsuz bir seyir izlediği anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Kalkınma meselesi tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de tarihsel süreç içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur. Kalkınmanın çevre üzerindeki olumsuz etkileri ise uluslararası süreçte benzer bir tarihsel gelişim seyri izlemiştir. Nitekim bu noktada ülkede sürdürülebilir kalkınma bağlamındaki adımlar uluslararası faaliyetlerle paralellik arz etmektedir. 1970'li yıllar ile başlayan sürdürülebilirliğe yönelik faaliyetler günümüzde de devam etmektedir. Teorik bağlamda ciddi adımlar atılmış olmasına rağmen uygulamada çeşitli zafiyetlerin olduğu ifade edilebilecektir. Bu noktada Çevresel Performans Endeksi (EPI) önemli bir dayanak teşkil etmektedir. Çünkü ifade edilen endeks çevresel ve kentsel göstergeler içermektedir ve bu durum sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutunda önem arz etmektedir.

Türkiye'nin Çevresel Performans Endeksindeki (EPI) puanında, dünya sıralaması ve bölgesel sıralaması dikkate alındığında, negatif yönlü bir gidişatın olduğu saptanmıştır. Bu husus EPI'nın alt boyutları düzeyinde de genel olarak aynı şekildedir. Özellikle 2020-2024 yıllarını kapsayan dönemlerde bu negatif yönlü gidişatın artış gösterdiği görülmektedir. Bu hususta 2021 yılında yaşanan ve 53 ilde gerçekleşen orman yangınları ve 2023 yılında gerçekleşen asrın felaketi olarak nitelendirilen Kahramanmaraş Depremlerinin önemli bir etken olduğu söylenebilecektir. Özellikle hava kirliliği, hava kalitesi, ekosistemin canlılığı, biyoçeşitlilik hususlarında, ifade edilen durumların önemli oranda etkili olduğu belirtilebilir. İfade edilen bu hususlar aynı zamanda SKA için de önemli bir yer işgal etmektedir. Özellikle SKA içerisinde yer alan temiz su ve sanitasyon, sürdürülebilir şehirler ve topluluklar, iklim eylemi, sudaki yaşam ve karasal yaşam gibi amaçlar belirtilen hususlarla yakından bağlantılıdır.

Bu alanlardaki zafiyetin giderilmesi Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma noktasındaki düzeyini daha yukarıya taşıyabilecektir. Bu noktada atılması gereken ilk adımın teoride mevcut olan hususların uygulamaya aktarılması olduğu söylenebilir. Bununla birlikte Strateji ve Bütçe Başkanlığı içerisinde yer alan ve sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin ulusal ve uluslararası belgelerin değerlendirme raporlarının, plan, program ve stratejilerin güncelliğini koruması sağlanmalıdır. Çevresel politikaların oluşturulmasında mevcut sorunlar göz önünde bulundurulmalı, sorun alanı oluşturabilecek hususlar tespit edilmeli ve bu noktada farklı aktörlerle iş birliği ve koordinasyon içerisinde olunmalıdır. Bununla birlikte sürdürülebilir kalkınmanın sadece çevresel değil ekonomik ve sosyal boyutlarının da dikkate alınarak politikalar geliştirilmesi önem arz etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma noktasında belirtilen üç boyutun birbiriyle yakın ilişki ve bağlantı içerisinde olduğu, bir alanda oluşturulan bir politikanın diğer alanlara da sirayet edebileceği göz ardı edilmemelidir.

Çevresel boyutun sürdürülebilir kalkınmadaki öneminin göz önünde bulundurulması ve çevre sorunları ve buna temel sebep teşkil eden küresel ısınma ile etkili mücadelenin sağlanabilmesi adına aktörler arası iş birliğinin öncelenmesi bu noktada iş birliğinin hâkim olduğu yönetim anlayışlarının sisteme dâhil edilmesi ve teoride var olan adımların güçlendirilmesi önerilmektedir. Bu bağlamda iklim değişikliği yönetişimini hayata geçirmek önemlidir. Çünkü iklim değişikliği yönetişimi, çeşitli aktörlerin (kamu sektörü, özel sektör ve STK'lar) iklime dair hedeflerini dile getirme, bu noktada yetki kullanabilme, ayrıca kentsel iklim planlama ve uygulama süreçlerinin yönetilme şeklini ifade etmektedir. Yani iklim değişikliği yönetişimi iklim değişikliğinin ortaya çıkardığı sorunlarla etkili mücadelede önem arz eden bir konumdur. Bu noktada Türkiye'nin de merkezi yönetim yanında iklim değişikliği yönetişimi çerçevesinde kentler ve yerel yönetimler, STK'lar ve bilim insanlarını bir araya getirerek etkili stratejiler geliştirmesi ve bu stratejileri uygulaması, sürdürülebilir kalkınma açısından fayda sağlayabilecek ve bu doğrultuda ifade edilen endeksler içerisindeki sıralamalarının da yükselmesine vesile olabilecektir.

This research article has been licensed with Creative Commons Attribution - Non-Commercial 4.0 International License. Bu araştırma makalesi, Creative Commons Atıf - Gayri Ticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Yazar Katkıları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağladıklarını beyan etmişlerdir.

Teşekkür Beyanı

Yazar(lar), çalışma için teşekkür beyanında bulunmamışlardır.

Destek Beyanı

Yazar(lar), çalışma için herhangi bir destekleyen beyanında bulunmamışlardır.

Çıkar Çatışması

Yazar(lar), çalışma için herhangi bir çıkar çatışması beyanında bulunmamışlardır.

Etik Beyanı

Yazar(lar), çalışma için Etik Kurul Onayı alınması gerektiğini beyan etmişlerdir.

Kaynakça/References

- Akgül, U. (2010). Sürdürülebilir kalkınma: uygulamalı antropolojinin eylem alanı. *Antropoloji*, (24), 133-164.
- Alagöz, B. (2007). Çevre sorunları, teknoloji ve değişen öncelikler. *38. ICANAS*, 43- 52.
- Alım, M. (2006). Avrupa Birliği üyelik sürecinde Türkiye'de çevre ve ilköğretimde çevre eğitimi. *Kastamonu Education Journal*, 14(2), 599-616.
- Aydın Özgür, E. (2022). BM sürdürülebilir kalkınma amaçları çerçevesinde, Edirne belediyesi ve Edirne il özel idaresi 2015-2019 ve 2020-2024 stratejik planlarının değerlendirilmesi. *Kalite ve Strateji Yönetimi Dergisi*, 2(2), 127-162.
- Baykal, H., ve Baykal, T. (2008). Küreselleşen Dünya'da çevre sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 1- 17.
- Birleşmiş Milletler Türkiye, 12 Aralık 2024 tarihinde <https://turkiye.un.org/tr/sdgs> adresinden edinilmiştir.
- Bozkır, Ö. (2018). Çevreci anlayışın siyasallaşması: yeşil siyaset ve Türkiye. *Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 10(1), 1-12.
- Durgun ve Avşar (2025).

Dergisi, 2(1), 56-69.

- Bozkurt, Y. ve Bayansar, R. (2016). Yeni toplumsal hareketler çerçevesinde çevreci hareket ve gezi parkı olayları. *Journal of Management and Economics Research*, 14(2), 276-293.
- Ceritli, İ. (1998). Çevreci hareketin siyasallaşma süreci. *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (5), 255-270.
- Chichilnisky, G. (1997). What is sustainable development?. In *Man-Made Climate Change: Economic Aspects and Policy Options*, 73(4), 42-82.
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 20 Ocak 2025 tarihinde <http://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/dokumine/> adresinden edinilmiştir.
- Çelik, Y. (2006). Sürdürülebilir kalkınma kavramı ve sağlık. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 9(1), 19-37.
- Çemrek, F., ve Bayraç, H. N. (2013). Sürdürülebilir kalkınma skorunun hesaplanması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 131-152.
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 19 Ocak 2025 tarihinde <https://csb.gov.tr/tarihcemiz-i-7012> adresinden edinilmiştir.
- EarthData, 21 Aralık 2024 tarihinde <https://earthdata.nasa.gov/data/catalog/sedac-ciesin-sedac-epi-2006-2006.00> adresinden edinilmiştir.
- Edinsel, S. (2023). Birleşmiş Milletler sürdürülebilir kalkınma amaçları ışığında Türkiye Cumhuriyeti kadının güçlenmesi eylem planı 2018-2023. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26(49-1), 191-208.
- Elliott, J. (2012). *An introduction to sustainable development*. Routledge.
- Environmental Performance 2006 Index, 20 Aralık 2024 tarihinde https://www.ciesin.columbia.edu/repository/epi/data/2006EPI_Report_Full.pdf adresinden edinilmiştir.
- Environmental Performance 2008 Index, 20 Aralık 2024 tarihinde https://www.cm-penela.pt/agenda21local/docs/6_performance/ENVIRONMENT%20PERFORMANCE_INDEX2008.pdf adresinden edinilmiştir.
- Environmental Performance 2010 Index, 20 Aralık 2024 tarihinde https://www.ciesin.columbia.edu/repository/epi/data/2010EPI_summary.pdf adresinden edinilmiştir.
- Environmental Performance 2012 Index, 20 Aralık 2024 tarihinde https://wbc-rti.info/object/document/7519/attach/2012EPI_Report.pdf adresinden edinilmiştir.
- Environmental Performance 2014 Index, 20 Aralık 2024 tarihinde <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC89939> adresinden edinilmiştir.
- Environmental Performance 2016 Index, 20 Aralık 2024 tarihinde https://data.opendevelopmentmekong.net/library_record/epi2016/resource/c9fd14d4-6bae-4d83-9952-6a9970f0df96 adresinden edinilmiştir.
- Environmental Performance 2018 Index, 20 Aralık 2024 tarihinde <https://epi.yale.edu/downloads/epi2018policymakerssummaryv01.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Environmental Performance 2020 Index, 20 Aralık 2024 tarihinde [file:///C:/Users/user/Downloads/HimalDoc_ep_i2020report20201006%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/HimalDoc_ep_i2020report20201006%20(4).pdf) adresinden edinilmiştir.
- Environmental Performance 2022 Index, 20 Aralık 2024 tarihinde <https://epi.yale.edu/epi-results/2022/country/tur> adresinden edinilmiştir.
- Environmental Performance Index, (2024a), 21 Aralık 2024 tarihinde <https://epi.yale.edu/downloads/2024epiexecutivesummary.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Environmental Performance Index, (2024a), 21 Aralık 2024 tarihinde <https://epi.yale.edu/downloads/2024epiexecutivesummary.pdf0> adresinden edinilmiştir.
- Environmental Performance Index, (2024b), 22 Aralık 2024 tarihinde <https://epi.yale.edu/faq/2024-epi-faq> adresinden edinilmiştir.
- Furtado, J. I. D. R., Belt, T. ve Jammi, R. (2000). *Economic development and environmental sustainability: policies and principles for a durable equilibrium*. The World Bank.
- Gedik, Y. (2020). Sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlarla sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(3), 196-215.
- Gürkan, S. (2024). Küresel çevre sorunları ve Türkiye’de çevre eğitiminin durumu. *The Journal of Social Sciences*, 43, 525-537.
- Gürlük, S. (2001). Dünyada ve Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları ve sürdürülebilir kalkınma. *Uludağ Üniversitesi İktisat Fakültesi*

Dergisi, 19(4).

- Gürlük, S. (2010b). Sürdürülebilir kalkınma gelişmekte olan ülkelerde uygulanabilir mi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 85-99.
- Haughton, G. (1999). Environmental justice and the sustainable city. *Journal of Planning Education and Research*, 18, 233-243.
- Hopwood, B., Mellor, M. ve O'Brien, G. (2005). Sustainable development: mapping different approaches. *Sustainable development*, 13(1), 38-52.
- Işık, Ş. (2005). Türkiye'de kentleşme ve kentleşme modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14(1-2), 57-71.
- İnançlı, S. (2020), *Ulusal ve uluslararası boyutta çevre ekonomisi, kavram- politika, uygulama*. Seçkin Kitapevi, 272.
- Jabareen, Y. (2008). A new conceptual framework for sustainable development. *Environment, development and sustainability*, 10, 179-192.
- Karabıçak, M., ve Armağan, R. (2004). Çevre sorunlarının ortaya çıkış süreci, çevre yönetiminin temelleri ve ekonomik etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 203- 228
- Kaypak, Ş. (2014). Çevre sorunlarının çözümünde küresel çevre politikaları. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 17-34.
- Kırımhan, S. (2005). *Çevre yönetimi: nüfus, kaynak ve çevre ilişkileri*. Turhan Kitabevi, 360.
- Kızıboğa, R. ve Batal, S. (2012). Türkiye'de çevre sorunlarının çözümünde yerel yönetimlerin rolü ve önemi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 191-212.
- Özçağ, M., ve Hotunluoğlu, H. (2015). Kalkınma anlayışında yeni bir boyut: Yeşil ekonomi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 303-324.
- Özek, C. İ. C. (2016). Türkiye'de vatandaşların çevre algıları: sorunlar, engeller ve fırsatlar. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 149-166.
- Özmehmet, E. (2008). Dünyada ve Türkiye sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 3(12), 1853-1876.
- Pearce, D., Barbier, E., & Markandya, A. (1990). *Sustainable development: economics and environment in the Third World*. Routledge.
- Pezzey, J. (1992). Sustainable development concepts. *World*, 1(1), 45.
- Sevinç, H. (2011). Bölgesel kalkınma sorunsalı: Türkiye'de uygulanan bölgesel kalkınma politikaları. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 35-54.
- Seydioğulları, H. S. (2013). Sürdürülebilir kalkınma için yenilenebilir enerji. *Planlama Dergisi*, 23(1), 19-25.
- Sneddon, C., Howarth, R. B. ve Norgaard, R. B. (2006). Sustainable development in a post-Brundtland world. *Ecological economics*, 57(2), 253-268.
- Sustainable Development Report, 22 Aralık 2024 tarihinde <https://dashboards.sdindex.org/downloads> adresinden edinilmiştir.
- The Sustainable Development Goal Transformation Center, 22 Aralık 2024 tarihinde <https://sdgtransformationcenter.org/> adresinden edinilmiştir.
- Tolunay, A. ve Akyol, A. (2006). Kalkınma ve kırsal kalkınma: temel kavramlar ve tanımlar. *Turkish Journal of Forestry*, 7(2), 116-127.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 24 Aralık 2024 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> adresinden edinilmiştir.
- Türküm, A. S. (1998). Çağdaş toplumda çevre sorunları ve çevre bilinci. *Çağdaş Yaşam Çağdaş İnsan*. 165-181..
- Weng, Y., ve Li, W. (2024). Navigating global economic dynamics: institutional innovation and rule of law in China's pilot free trade zones. *Journal of the Knowledge Economy*, 1-22.
- Yeni, O. (2014). Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma: bir yazın taraması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 181-208.
- Yıldırım, A. (2023). Yerel yönetimlerde çevre: Malatya büyükşehir belediyesi örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 27(2), s. 267- 284.
- Yılmaz, E. ve Çiftçi, S. (2011). Kentlerin ortaya çıkışı ve sosyo-politik açıdan Türkiye'de kentleşme dönemleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 252-267.
- Yılmaz, H., ve Yücel, T. (2022). Sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında uluslararası çalışmalar ve eleştirileri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5(3), 691-702.